

Тереза Левчук,
канд. філол. наук,
доцент кафедри теорії літератури,
зарубіжної літератури та журналістики ВНУ

„Празька школа” в контексті української діаспори (період міжвоєнтя)

У статті простежуються взаємовпливи в межах „празької школи” української поезії та контакти „пражан” з іншими представниками діаспори 1920-30-х років, порушується проблема збереження національної самоідентичності в умовах еміграції.

Ключові слова: літературний процес, угруповання, еміграція, традиції, контакти

Levchuk T. „Prague School” in the Context of Ukrainian Diasporas (the Period Between Wars).

In the article interplays in the boundaries of the „Prague school” of Ukrainian poetry and the contacts of the „pragues” with another representatives of diasporas in 1920-30 are retraced, the problem of the preservation of national identity in emigration conditions.

Key words: literary process, crew, emigration, tradition, contacts

Взаємодія одиниць літературного процесу є одним із рушіїв його розвитку. Найактивніше художньо-мистецькі контакти та взаємовпливи відбуваються в межах школи, угруповання, групи.

Одним з найвідоміших угруповань української літератури ХХ століття є „празька школа”. Після першої світової війни Прага була, мабуть, чи не найбільшим культурним центром української еміграції. Уряд Чехо-Словаччини доклав багато зусиль, щоб емігранти з України могли здобувати освіту рідною мовою. За короткий час у Празі та Подєбрадах було створено ряд навчальних закладів, у тому числі й вищих.

Уперше літературно-мистецьке угруповання українських емігрантів першої хвилі назвав „празькою школою” В. Державин вже після другої світової війни. Під гаслом празької поетичної школи об’єднують письменників-емігрантів періоду міжвоєнтя, чия творчість почалася переважно в Празі та Подєбрадах, а продовжувалася в інших містах Європи.

У літературознавстві не склалось одностайної думки щодо персонального складу групи. Відомий словацький дослідник української літератури М. Неврлий вважає, що світоглядно й тематично до неї належали

Ю. Дараган, Є. Маланюк, Л. Мосендз, Олег Ольжич, Юрій Клен (О. Бургардт), О. Лятуринська, О. Теліга, Г. Мазуренко, О. Стефанович, А. Гарасевич і два закарпатські поети І. Ірлявський та І. Колос [6, 3].

Автори “Літературознавчого словника-довідника” (К., 1997) до згаданих вище додають ще імена Ю. Липи та Н. Лівницької-Холодної.

Трудність у поіменному визначенні митців поетичної школи періоду міжвоєнтя виявляється ще й в неоднозначному ставленні до цього терміну самих пражан. Наприклад, Є. Маланюк взагалі заперечував існування якоїсь “празької групи”, а Н. Лівницька-Холодна окреслювала цю групу не за географічним принципом.

Проблема визначення празької групи в українській поезії діаспори як школи постала у вітчизняному і закордонному літературознавстві на широкому теоретичному ґрунті. Дослідження Ю. Шереха, М. Неврлого, Б. Рубчака, М. Ільницького, Т. Салиги виявляють зближення поетів міжвоєнтя світоглядно, стильово і тематично, а також вказують на викликану їхньою творчістю низку наслідувань, що й дозволяє говорити про поетичну школу. Однак сам термін викликає суперечки.

М. Ільницький вбачає штучність терміну “у тому розумінні, що це не була група, об’єднана організаційно, яка б мала свій статут, чи принаймні якусь чітку ідеологічну та естетичну платформу” [2, 24]. На умовності терміну “празька школа” наголошують й інші джерела, зокрема “Літературознавчий словник-довідник”. Однак автори статті “Празька школа” у згаданому виданні визначають і спільні риси у творчості її представників. На їх думку, – це “яскравий неповторний історіософізм, вольові імперативи, націотворчий пафос, переважно стильовий синтез їхньої лірики” [3, 571].

Проблема спільного у творчості поетів-“пражан” набула широкого теоретичного підґрунтя в українському літературознавстві. Ю. Шерех торкається її, аналізуючи творчість О. Лятуринської, яка, на його думку, “ідеально добре вписується в історію того, що повелося називати Празькою

школою української літератури, точніше – поезії” [9, 59]. Дослідник вважає, що спільні ознаки треба шукати в рисах світогляду, віри, ідеології, а отже, спільною була віра в існування окремішньої української “**національної духовності**”, як її назвала сама О. Лятуринська, і, знову її словами, “*воля до осягнення*” цієї духовності. Отож і шукали поети своєї неповторної духовної традиції в історії та фольклорі: в історії княжої доби – Олег Ольжич і О. Лятуринська, козачо-барокової – Ю. Липа, в своєрідній панепохальній історіософії – Є. Маланюк.

Представник молодшого покоління українських літературознавців у діаспорі Б. Рубчак не схильний так різко відмежовувати ідеологічні принципи від стильових. Він виходить із засади, що спорідненість проблематики веде за собою й типологічну схожість стилів. Критик визначає такі спільні для представників “празької школи” прийоми: “згущена алітерація, метричні модуляції (особливо лейми), почуттєво-риторичні повторювання слів, паралелізми фраз, підкреслене приблизне або ж надто повне римування, гра анафорами – це тільки кілька прикладів “мандрівних формальних засобів” [7, 25].

Найбільше спільного у творчості “празжан” знаходить М. Неврлий. На думку дослідника, є всі підстави вважати цю елітарну групу за школу, оскільки всі поети – представники останньої “були зближені світоглядом, стильово й тематично. Їхня творчість викликала низку наслідувань, для їхнього й пізніших поколінь стала школою” [6, 3]. Радикалізм ідеологічного натхненника групи Д. Донцова, волонтаристський дух епохи, а також події в Україні і звернення в історію її багатовікового рабства мали сильний вплив на світогляд поетів. Багато з них друкувалися у “Віснику” (1933–1939), що його редагував у міжвоєнному Львові Д. Донцов.

Стильово поети “празької школи”, на думку М. Неврлого, – переважно неоромантики, філософською й психологічною заглибленістю інклінують також до неокласики [6, 5].

Отримавши загальну картину, можна визначити конкретні постаті поетів “празької школи”, творчість яких має схожі риси. Про літературні впливи в межах угруповання (та й ширше) говорити важко, бо сама методологія дослідження літературних впливів ще недостатньо розроблена. Певний вплив на світогляд та формування поетики митця має весь його літературно-культурний досвід та знання з інших галузей. У випадку художніх впливів між поетами “празької школи” варто говорити про взаємовпливи. Взяти хоча б такий факт із хронології, що його простежив Т. Салига: тільки Дараганів “*Сагайдак*” вийшов у 1925 році, випереджаючи наступні видання пражан – “*Поезії*” О. Стефановича 1927 р., “*Рінь*” Олега Ольжича 1935 р., “*Гусла*” О. Лятуринської 1938 р., “*Зодіак*” Л. Мосендза 1941 р., “*Княжа емаль*” О. Лятуринської 1941 р., “*Душа на сторожі*” О. Теліги аж 1946 р.

Наступним фактом “реакції на літературне життя” [8, 125] є портрети сучасників, які “пражани” писали один з одного, або поетичні присвяти. Наприклад, у доробку Н. Лівницької–Холодної знаходимо відгук на творчість О. Теліги, Є. Маланюка, О. Лятуринської; Олег Ольжич лише одну із своїх поезій присвятив Л. Мосендзові, зате сам став ліричним героєм аж п’яти віршів О. Стефановича поряд з Ю. Дараганом та Є. Маланюком; останній, у свою чергу, створив поетичні портрети та зробив присвяти Д. Донцову, М. Мухинові, О. Телізі, Ю. Липі, Олегу Ольжичу та О. Лятуринській. Цілу галерею літературних портретів та поетичних присвят зробила О. Лятуринська. Тут О. Теліга і Олег Ольжич, Ю. Липа та Ю. Косач, Є. Маланюк, В. Барка, А. Гарасевич, У. Самчук і, звичайно, Ю. Дараган, особисто з яким письменниця не була знайома, але чий єдиномайстерний “*Сагайдак*” залишив глибокий слід у творчому житті О. Лятуринської. Невипадково одну зі своїх наймайстерніших збірок поетеса створила на пошану “*світлій пам’яті Юрія Дарагана*”. Поетичні портрети літературних побратимів суттєво доповнюють літературознавчі есе та публіцистичні статті О. Лятуринської, героями яких стали знову ж таки О. Теліга, Ю. Дараган, а

ще Д. Гуменна, Л. Оленко, Л. Геніюш, С. Русова, М. Глобенко, Е. Андієвська та ін.

Поезія Ю. Дарагана стала своєрідним наріжним каменем мистецького храму “празької школи”, бо його творчість містила на той час елементи, які розвинули решта поетів еміграції: “яскравий історизм, варяги, дикий степ, сонячний Дажбог, настрої вигнанця” [1, 5]. Конкретизуючи думку про розвиток мистецьких шукань Ю. Дарагана представниками “празької школи”, скажемо, що О. Лятуринська, поряд з О. Стефановичем, підтримала та розвинула мотиви язичництва, історичної пам’яті; Є. Маланюк та Олег Ольжич – власне історіографію. До слова сказати, скупа на епіграфи О. Лятуринська якщо й цитує кого з письменників, то тільки Ю. Дарагана: уривок з його поезії “*Як червоніє кров піоній...*” став мотто до віршів “*Жостір*” та “*Півонії*”, а епіграфом до VI глави поеми “*Єроним*” стали слова вірша “*Бисть тишина – в Щипюрні у шпиталі*”.

Своєрідним видається поетичний діалог О. Лятуринської та Є. Маланюка. Останній присвятив письменниці вірш “*Камінь*” (нагадаємо, що перший мистецький фах О. Лятуринської – скульптура), а її прихід в літературу оспівав на сторінках своєї “*Прощі*”:

*Аж пуца зашумить волинська
й на оксамит і златоглав
В сап’янях легких Лятуринська
Виходить годувати пав.
Ворожить про весну колишню
Любов вціловує в слова
І випускає – сокіл-пісню
З гаптованого рукава.*

(“*Волинське*”) [5, 485].

Не залишилась в боргу і О. Лятуринська: в доробку поетеси є дві поезії, присвячені Є. Маланюку (“*Серпень*” та “*На далеку дорогу*”).

Домінуючий мотив першого зі згаданих віршів – ностальгія. Відразу за серпнем прийде осінь. Ця пора і в людському житті символізує час перших підсумків, мудрої зрілості й вимагає певних результатів. Є. Маланюк

прийшов до своєї поетичної осені з вагомим набутком і заслуженим поцінуванням. У художньому мисленні О. Лятуринської поет асоціюється з біблійним образом виноградаря, чиї росяні врожаї благословив Господь. Авторка називає Є. Маланюка князем, якому вина життя зачерпнуто надзвичайно щедро. Однак усміх трударя гіркий, бо з краплинами радості в чаші життя траплялися й краплини смутку.

Вірш інкрустований яскравими художніми винаходами на лексичному, граматичному та звуковому рівнях, серед яких найбільше вирізняється багата внутрішня рима: *“Ох, серпень, серпень! – серце терпне”* [4, 147]. Такий яскравий художній образ звернув на себе увагу Є. Маланюка, який 1955 року писав передмову до книги поезій О. Лятуринської *“Княжа емаль”*, де у збірці *“Веселка”* і був уміщений згаданий вірш *“Серпень”* (поезія створена набагато раніше – про неї згадує Ю. Шерех у листі до О. Лятуринської від 15.09.1946 р.). А вже 1959 року літератор створює справжній мистецький шедевр – поезію *“Ave Caesar”*, вміщену згодом у збірці *“Серпень”* (Нью-Йорк, 1964).

У вірші *“Друзям”* (зб. *“Туга”*) О. Лятуринська ще раз нагадує собі та іншим імена героїв: *“І, як чотки, перебирай наймення: // – За воїна Миколу, за Євгена, // за Юрія, Олега... Боже мій! // Кого з них спом’януть за упокій?”* [4, 257].

У цьому переліку легко домислюються конкретні прізвища її сучасників. Писати про них змушував поетесу обов’язок людини та митця:

Пригадую слова поміж рядками.

Нехай у поминковім тимямі, –

вони у серці мов ножі:

“Скажи, за нас усіх скажи!”

(“Героїка”, зб. “Чар зілля”) [4, 326].

Літературні взаємовпливи простежуємо не тільки в межах „празької школи”, але й в еміграційному колі загалом. Особливо тісні контакти були у “пражан” із У. Самчуком.

У спогадах *“На білому коні”* У. Самчук визначає мотто усіх емігрантів цитатами з поезій О. Стефановича, Олега Ольжича та О. Теліги.

Волинське коріння зближувало У. Самчука з О. Лятуринською та О. Стефановичем, з іншими пражанами його об'єднувала ідея національної солідарності вигнанців. Одержимий ідеєю “великої літератури”, У. Самчук ставив перед митцями націотворчу мету: “Наша література багато зробила для відродження свого народу, але перед нею ще багато дечого, що ще треба буде зробити. [...] Ми різні за формою, але однакові в намірах. Так. Ми не емігранти, а народ в поході” [9, 30].

Спробою єднання, збереження, продовження стала організація МУРу (“асоціації зі словом мур, мовляв, щось фортецеподібне, щось непохитне”) [11, 298]. Однією із нагальних проблем стала проблема консолідації. У статті “МУР і я в МУРі” Ю. Шерех коротко викладає ті думки, якими сповнені спогади У. Самчука. Останній був незмінним головою об'єднання і стояв на сторожі збереження. Ю. Шерех : “Ми опинилися на чужині, програли – не гравши – політичні ставки. Якщо не могло бути батьківщини на географічній мапі, ми могли збудувати батьківщину в наших душах. Літературні, мистецькі твори, що постануть з нашого об'єднання, будитимуть душі, свої й чужі. Поновна будова України почнеться з таких творів” [11, 299]. Ю. Шерех, як У. Самчук вживає “ми”, і переконаний, що такі ж почування хвилювали всіх засновників. Ідея МУРу була близька багатьом, але не кожен зумів пройти випробування єдністю, славою, заздрістю. За межами рідної землі формувалася нація, світогляд, який визначався зіткненням двох гострих протилежностей комунізм–націоналізм (як це розумів У. Самчук), східняки–західняки (Ю. Шерех). “В полоні ідеї національної єдності” перебував не тільки Ю. Шерех, який проголошував: “Ми хотіли національної єдності, і ми були певні, що вона вже є. Бо й чого ю люди тікали з батьківщини й опинялися бездомними на чужині, якби їх не вела провідна зірка цієї ідеї” [11, 311]. Ю. Шерех вживає ми, говорить про порожнечу, яка заповнювалася ілюзіями. Однією з таких ілюзій була уява про єдність еміграції. Попри все він вважає існування МУРу виправданим, бо він хотів щоб була література

українською мовою і щоб вона була добра, або велика, як це бачив У. Самчук.

Українська еміграція в усьому світі чекала позитивних конструктивних змін. У результаті довгого чекання втратилось почуття реального, стали переважати ілюзії. Гіркотою розчарування пронизаний лист Є. Маланюка до У. Самчука: “Спасибі за листа, що впав краплею роси в степу моєї самотности (прошу вибачити стиль, але: або я перейду до стилю ще висирійнішого, або удавлюсь мовчанням). Чекаю на сина й дружину. Чекаю й молюсь, день і ніч, годину й хвилину й терцію. Кожну. І тому – сили мої вже на дні. Решта – дрібниці, їх метушня, керована ниточками ззаду (ляльковий театр), їх глибокодумні реферати, до п’яну дурні й глупі, як ніч, їх партозбрунькованість, навіть їх науковість, навіть МУР, що зробився, що робиться мур’Ом і стане ще одним огнищем мікробів...” [9, 150].

Такий настрій У. Самчук пояснює загальною, на грані істерії, депресією: “тисячі вирваних з корінем дерев, що їх штучно підтримують для пересадки на інший ґрунт. Вони болять, їх соки вичерпуються, їх листя в’яне, вони задихаються” [9, 150].

Художні візії О. Лятуринської, У. Самчука, О. Стефановича, мемуарні матеріали розвивають болючу для багатьох українців тему втраченої батьківщини. Їхні твори є не тільки емоційними сповідями вигнанців, але й правдивими документами української еміграції середини ХХ століття.

Література

1. Antonych W.-I. Poezja po tej stronie barykady // Sygnały. – 1934. – № 4-5.
2. Ільницький М.М. Західноукраїнська та емігрантська поезія 20–30-х років. – К.: Товариство “Знання” України, 1992. – 48 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром’як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
4. Лятуринська О. Зібрані твори. – Торонто: Вид-во Організації Українок Канади, 1986. – 813 с.

5. Маланюк Є. Поезії. – Львів: УПІ ім. Івана Федорова; “Фенікс ЛТД”, 1992. – 686 с.
6. Неврлий М. Празька поетична школа // Муза любові й боротьби: Укр. поезія празької школи / Упоряд., ст. й приміт. М.Неврлого. – К.: Укр. письменник, 1995. – С. 3-18.
7. Рубчак Б. Серце надвоє роздерте // Ливицька-Холодна Н. Поезії старі й нові. – Нью-Йорк: Видання Союзу Українок Америки, 1986. – С. 7-57.
8. Салига Т.Ю. Високе світло: Літ.-крит. студії. – Львів: Каменяр; Мюнхен: УВУ, 1994. – 270 с.
9. Самчук У. Плянета ДіПі: Нотатки й листи. – Вінніпег: Волинь, 1979. – 354 с.
- 10.Шевельов Ю. Над купкою попелу, що була Оксаною Лятуринською // Лятуринська О. Зібрані твори. – Торонто: Вид-во Організації Українок Канади, 1983. – С. 9-67.
- 11.Шерех Ю. МУР і я в МУРі. Сторінки зі спогадів. Матеріяли до історії української еміграційної літератури // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеологія. Три томи. Т. 2. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 296-323.